

Elementi d-bloka

Različna oksidacijska števila

Tvorijo vrsto koordinacijskih spojin, mnoge obarvane, nekatere paramagnetne

Prehodni elementi; nekateri jih imenujejo redke zemlje

Elektronska konfiguracija elementov 1. vrste d – bloka:

$3d^x 4s^2$ (izjemi sta Cr $3d^5 4s^1$ in Cu $3d^{10} 4s^1$)

Elementi f-bloka

lantanoidi

aktinoidi - vsi so radioaktivni (n.pr.: U, Pu)

Sistematika

Elementi imajo različna oksidacijska števila (razen Sc, ki je samo +3 in Zn, ki je samo +2)

- vsi elementi razen Zn imajo oks. št. +3
- vsi elementi razen Sc imajo oks. št. +2
- le baker tvori pomembne spojine z oks. št. +1

- vsi elementi d-bloka so kovine, večinoma z visokimi tališči in vrelišči
- večina so trdi in togi → zato se uporabljajo za konstrukcije
- dobro prevajajo elektriko
- številne spojine so obarvane in paramagnetne

Elementi d-bloka z lahkoto spreminjajo oksidacijska števila ⇒ zato so uporabni kot katalizatorji:

razt. CoCl_2	katalizira reakcijo med H_2O_2 in Na, K 2,3dihidroksibutandionatom
TiCl_4	Ziegler-Nattov katalizator
V_2O_5	kontaktni postopek pridob. veplove(VI) kisline
mešanica oksidov bakra in kroma	kot avtomobilski kat.
MnO_2	za razpad KClO_3
Fe	pri Haber - Boschovem postopku
Ni	za hidrogeniranje
Cu(I) soli	za Sandmeyerjevo reakcijo

Obarvanje spojin je posledica absorpcije vidne svetlobe

razcep d-nivojev v polju ligandov
d-d prehodi; prehodi s prenosom naboja:
primer MnO_4^- ; e^- prehaja z liganda na kovino

Ionski radiji se manjšajo z naraščajocim vrstnim številom Z

Pogosti koordinacijski poliedri:

oktaeder
tetraeder, posebej z negativnimi ligandi
kvadratno-planarna koordinacija
↓
pogosta za elektronsko konfiguracijo d^8 :
 Pd^{2+} , Pt^{2+} , tudi Ni^{2+}

Elementi

Vsi so kovine, kovne, s kovinskim sijajem.

Radiji dokaj majhni $\Rightarrow$ velike gostote
najgostejša sta Ir in Os ($\rho = 22.6 \text{ g/cm}^3$)

Ti atom ima vecji radij od Fe, zato manj gost;
zaradi mehanske odpornosti in majhne gostote primeren za letala (motor in ogrodje)

Cr najbolj poznan zaradi galvanizacije

Ni tvori s Cr zlitino nikron (60% Ni, 40% Cr);
elektr. upornost te kovine se s temp. le malo spreminja

Najvec se uporablja elezo

jeklo (elezo + 0.2 - 1.7 % C)

specialna jekla:

- obicajno nerjavece jeklo vsebuje 18 % Cr in 8 % Ni
- Hadfieldovo jeklo (13 % Mn) - ekstremna trdota
(bagri, blagajne)

druga jekla

Fe je feromagnetno $\Rightarrow$ permanentni magneti
(+ zlitine s Co in Ni)

Cu je odporen proti oksidaciji (edini element prve vrste d-bloka s pozitivnim elektrodnim potencialom), zato se uporablja za zaščitne obloge (na zraku pozeleni: nastane patina bazicnega bakrovega(II) karbonata, sulfata ali klorida); največ se uporablja za električne kable

Cink se uporablja v zlitinah in kot zaščitne prevleke na elezu in jeklu: galvanski nanos, potapljanje v talino cinka ali poškopitev s cinkovo barvo v prahu.

Zlitine bakra

	masni % Cu:	druge kovine:
bron	90 - 95	Sn
medenina	55 - 90	Zn
"srebrni" kovanci	~ 75	Ni
nikljevo srebro	55 - 65	Ni, Zn
Monel	~ 30	Ni

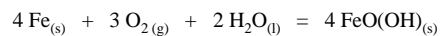
\ za zelo korozivne snovi (npr. F₂)

Kemijske lastnosti elementov d-bloka

Vsi, razen bakra, imajo negativni standardni elektrodni potencial za M²⁺/M

Krom in elezo zaščiti - pasivizira koncentrirana HNO₃.

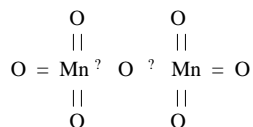
Rja:

Oksidi, hidroksidi in oksokisljine

veliko oksidov

- oksidi kovin z visokimi oksidacijskimi števili so kisli (Mn₂O₇, CrO₃)
- oksidi kovin s srednjimi oksidac. števili so amfoterni (Cr₂O₃)
- oksidi kovin z nizkimi oksidac. števili so bazicni (MnO)

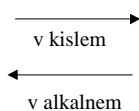
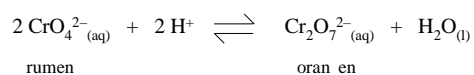

zeleno olje, zmrzne pri **+6°C**;

CrO_3 , temnordeca trdna snov, **tališče 197°C**;

V_2O_5 , oran norumena trdna snov, **tališče 690°C**;

razlike v tališčih so posledica razlik v strukturi oksidov

-----
zaradi visokih oksidacijskih števil so ti oksidi mocni oksidanti

MO_2 oksidi

TiO_2 je bel (mineral rutil),

v velikih kolicinah se uporablja kot bel pigment v barvah

TiO_2 talijo z npr. $\text{BaO} \Rightarrow \text{BaTiO}_3$

keramika, s piezoelektricnimi lastnostmi

M_2O_3 oksidi

mešani M_3O_4 oksidi

Fe_3O_4 , magnetit

MO oksidi

Halogenidi

Hidridi

Hidratizirani ioni

Koordinacijske spojine

Elementi d-bloka reagirajo kot Lewisove kisline,
ligandi kot Lewisove baze

enovezni ligandi: H_2O , NH_3 , CO --- nevtralni

Cl^- , OH^- , NO_2^- , ONO^- , NCS^- ,
 CNS^- , CN^- , NC^- --- negativni

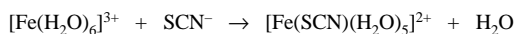
dvovezni: en - etilendiamin
 $\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$ - oksalatni ion

kelati (gr.: rakove klešče)

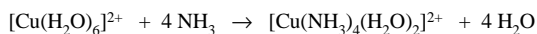
vecvezni: Y^4 , H_4Y ... EDTA

Konstanta stabilnosti kompleksnih ionov

Spremembe barve pri nastanku kompleksov

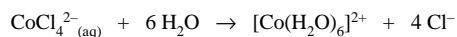

temna, krvavordeca razt.

svetlomodre

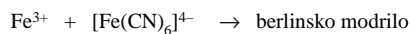
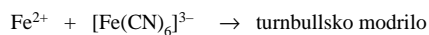
temnomoder

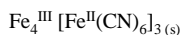
modro

ro nato

barva silikagela v eksikatorju

oboje ista spojina:

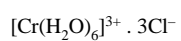
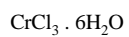
Izomerija

- ionizacijska / ista vrsta liganda je lahko del kationa
ali del aniona

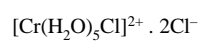
- geometrijska / enaki ligandi imajo razlicno razporeditev okoli
centralnega atoma

- optična / en kompleksni ion zrcalna slika
drugemu

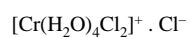
Ionizacijska izomerija:

vijolice

zelen

temno zelen

Geometrijska izomerija:

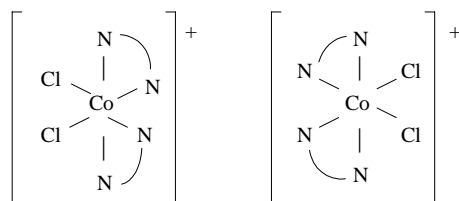

Opticna izomerija:

enantiomeri;

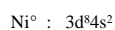
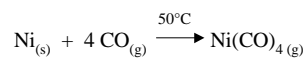
kiralne molekule so optično aktivne,
rotirajo ravnino polarizirane svetlobe

primer: cis - $[\text{Co en}_2 \text{Cl}_2]^+$

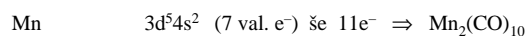
Majhna oksidacijska števila; karbonili

Mondov postopek: $\text{Ni}(\text{CO})_4$, za pridobivanje čistega Ni

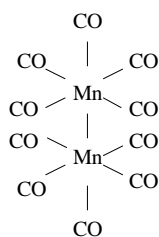

d-blok elementov z vezavo CO molekul dose e $18e^-$

4s, 4p in 3d podlupine zasedene

Mn — Mn vez, vsak Mn atom po $1 e^-$

Karbonili so pomembni katalizatorji

npr. $\text{Co}_2(\text{CO})_8$ kot katalizator pri Fischer-Tropschevi sintezi metanola iz CO in H_2

Industrijska kemija

Prvih 6 elementov (od Sc do Fe) najdemo predvsem kot okside:

rutil TiO_2
ilmenit FeTiO_3
kromit FeCr_2O_4
piroluzit MnO_2

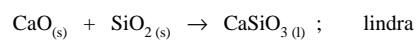
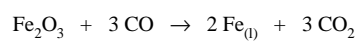
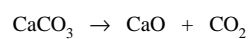
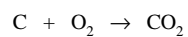
elezo je najbolj razširjen element d-bloka, sicer
četrti element po razširjenosti v zemeljski skorji:

hematit Fe_2O_3
magnetit Fe_3O_4

Drugi elementi predvsem v obliki sulfidov:

cinkova svetlica ZnS
bakrov pirit CuFeS_2

Pridobivanje eleza in jekla / na svetu letno ~ 700 mio ton

Surovo elezo vsebuje okrog 4 % ogljika, manjše količine silicija, vepla in fosforja.